

Иван Йовчев

СТАНОВИЩЕТО НА Н. Н. ГЛУБОКОВСКИ

ПО ВЪПРОСА ЗА КАНОНИЧНИЯ ИНСТИТУТ

„СТАВРОПИГИЯ” В ЦЪРКВАТА

(БЕЛЕЖКИ ОТ „СОФИЙСКИЯ АРХИВ”)

Abstract: *Ivan Yovchev, Prof. N. N. Glubokovsky on “Stauropigia” in the Church (Notes from Sofia Archive)*

The topic of the stauropigial institute in the Church is as debatable today as it was in the 1920s. Many researchers believe this phenomenon is unfamiliar to the Church due to its canonical uncertainty. Professor Glubokovski's opinion on this matter reflects his deep belief in the canonical dynamics of the Church, particularly regarding its structure and governance, while maintaining its eternal principles—i.e., the basic dogmas of the faith that are eternal and unalterable. There is no dispute that stavropigia does not contradict Scripture, Ecumenical Council decisions, or the historical and liturgical life of the Church. On the contrary, it is supported by these sources, which affirm its necessity and usefulness. Following Professor Glubokovski's example, I believe this issue requires comprehensive and in-depth research to fully understand the stance of the Church, both in the East and the West.

Keywords: *Canon Law, Church History, Ecumenical Councils, Ecclesiastical Administration*

В живота на Българската православна църква – Българска патриаршия (БПЦ-БП) съществуват събития и личности, на които трябва да се обърне по-специално и задълбочено внимание. Една такава ярка личност, продължаваща да огрява силно небосклона на богословската наука е големият, бележит и енциклопедичен богослов проф. Николай Никанорович Глубоковски, считан от своите съвременници, по свидетелството на Софийския митрополит Стефан, като „най-големия познавач и авторитет на биб-

лейските науки” на своето време¹. Научното наследство на проф. Н. Н. Глубоковски, намиращо се в руските библиотеки и фондове, е строго и подробно изследвано. Колкото до съдбата на „Софийския архив” на Н. Никанорович, може да се каже, че все още не е напълно изследван, понеже е разпръснат в различни посоки. Именно в София, където ученият намерил своя последен пристан след спасителното бягство от болшеvizма в Русия, били написани и публикувани множество статии, а също така и редица богословски съчинения. Някои изследователи на живота и творчеството на проф. Глубоковски считали, че всички документи и ръкописи на именития професор били изнесени зад граница след неговата смърт. Други пък поддържали тезата, че личният архив на Николай Никанорович Глубоковски е унищожен по време на Втората световна война. Разбира се, и в двете твърдения има известна достоверност, но също така трябва да се има предвид, че много материали от архива на професора са останали в библиотеките на негови колеги, близки и съмишленици. Такъв е случая с една неголяма част от архива му, съхраняваща се дълги години в научната библиотека на неговия сътрудник от Богословския факултет проф. Борис Маринов, която пък по-късно преминава в ръцете на енорийския свещеник от София – отец Христо Пудин. Всъщност проф. Маринов бил постоянен сътрудник на проф. Глубоковски, като му помагал в преводите на неговите съчинения от руски на български език, за да бъдат публикувани в множество български издания.

Връщайки се няколко години назад, през 2007 г. в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски” се проведе научна конференция в памет на проф. Николай Никанорович Глубоковски. На следващата година под същото заглавие – „В памет на проф. Николай Никанорович Глубоковски (1863 – 1937)”² – е издаден сборник с докладите на участниците в тази конференция,

¹ Стефан, митрополит (Софийски). Н. Глубоковски. – ЦВ, 1924, бр. 13, 145 – 148.

² Вж. Сборник с доклади от международна научна конференция – В памет на проф. Николай Никанорович Глубоковски (1863 – 1937), (съст. Николчев, Д., Е. Дамянова, Е. Станчева). С., 2008.

посветени на 70-годишнина от кончината на бележития богослов. В края на сборника е публикувано кратко научно съобщение (по повод новооткрити документи, свързани с живота и дейността на проф. Глубоковски) от гл. ас. д-р Павел Павлов, преподавател по „История на Църквата” в Богословския факултет, съвместно с магистър Иван Йовчев. От гледна точка на възможната историческа интерпретация интерес предизвиква един документ, който би могъл да се определи като негов своеобразен бележник. Това лично писмено свидетелство е озаглавено „Формулярний списък о службе” (вж. Приложение 1). Разбира се, този дневник на проф. Глубоковски идва да потвърди всички онези събития, които биват разкривани на заинтересованата общественост и чрез други писмени източници, без да представлява някакво научно откритие. В края обаче на този автобиографичен дневник е поместена една ръкописна бележка, която гласи: „Член на комисията по обсъждането на въпросите за реформата на календара и за ставропигиалността на храм-паметник „Св. Александър Невски” при българския Св. Синод – 29 март (11 април) 1924 г.”³. Този архивен фрагмент ни подсказва, че Н. Никанорович е имал свое научно мнение по тези два канонични по своята същност въпроса – за реформата на календара и за ставропигиалния каноничен институт в Църквата.

За наша радост отец Христо Пудин ни предостави за превод написана на пишеща машина статия по втория въпрос, а именно за ставропигията- църковен проблем, който е изключително актуален и днес, но силно засегнат по време на освещаването на храм-паметника „Св. Александър Невски” през 1924 г. Тази статия на Н. Никанорович Глубоковски е вече преведена, но все още не е публикувана.

В по-ново време на този църковен проблем внимание отдели и доцента по Църковно право Дилян Николчев, преподавател в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски”, който в статията си „По въпроса за спора около правния и каноничен статут на храм-паметника „Св. Александър Невски” ни запознава подробно с правно-историческата страна, засягаща този свети

³ Глубоковски, Н. Архив – Формулярний списък о службе (Соф. архив), с. 34.

храм на БПЦ⁴.

Споменатата непубликувана статия на проф. Глубоковски е озаглавена: „За каноническото значение на т.нар. право на ставропигия“⁵. Написана е в отговор на отпечатаната студия на Знеполския епископ Паисий, по-късно Врачански митрополит, която засяга ставропигията в Църквата със заглавие: „Ставропигиите от каноническо гледище с оглед към храма „Св. Александър Невски“. С., 1924. По същество, с тези две авторски статии в научен диспут влизат два възгледа, две канонични позиции по поставения църковноправен проблем – този за статута на храм-паметника „Св. Александър Невски“.

Според еп. Паисий вселенското църковно законодателство е утвърдило изключителната власт на епископа в управлението, учителството и свещенодействието в диоцеза му, като по този начин се забранява каквото и да е било вмешателство в пряката юрисдикция на епископа. В заключение бъдещия Врачански митрополит стига до извода, че във вселенското законодателство няма място за ставропигии⁶.

По този дискуссионен каноничен въпрос проф. Глубоковски има друга гледна точка. В увода на своето изследване той посочва, че въпросът за ставропигията, в технически смисъл, като екземпционна⁷ патриаршеска привилегия, не е съвсем разработен в каноническата и църковно-историческата наука. Това обстоятелство дава основание на Н. Никанорович да отбележи, че в този смисъл съчинението на еп. Паисий съдържа безспорно достойнства по този конкретен каноничен въпрос. В същото време проф.

⁴ Николчев, Д. По въпроса за спора около правния и каноничен статус на храм-паметника „Св. Александър Невски“. Християнство и култура, 2013, бр. 5 (82).

⁵ Новооткритата статия, наброяваща 19 страници от Софийския архив на проф. Глубоковски е написана през 1924 г. по повод ставропигиялния институт на храм „Св. Александър Невски“.

⁶ Паисий, Знеполски епископ. Ставропигиите от каноническо гледище с оглед към храма „Св. Александър Невски“, С., 1924, с. 28.

⁷ Екземпция (exemptio) – според католическото църковно право означава: освобождение на някои манастири от юрисдикцията на местния епископ и подчиняването им на римския папа.

Глубоковски напомня, че по нови теми, при отсъствието на достатъчни източници и помагала в България, е съвсем естествено, че не би било възможно да се проучи всичко и то да е окончателно подробно и достоверно. Пак според него, по-голямата част от фактическия материал по темата за нас е неизвестен, а „патриаршеската ставропигия е покрита в по-дебел исторически мрак”⁸; поради това се изисква задължителна сдържаност от каквито и да е заключения, защото новите фактически сведения лесно могат да се опровергаят или съществено да се изменят. В този смисъл е и съвета му към еп. Паисий – да спазва необходимата научна сдържаност.

Според проф. Глубоковски, главен свидетел в полза на ставропигията, се явява Теодор Валсамон (XII век)⁹. В своето съчинение пък еп. Паисий говори, че до Валсамон „нямаме документиран случай на ставропигия”¹⁰ (с. 31), но Н. Никанорович отбелязва, че епископът пропуска, че две-три страници по-горе самият той ни съобщава за съществуването на ставропигията, а също така и за патриаршеското право на ставропигия, за което категорично се говори в „Епанагогата”¹¹, отнасяща се към осемдесетте години на IX век¹². Проф. Глубоковски счита, че еп. Паисий подкопава авторитета на Валсамон, определяйки го в научно-каноническо отношение като „младеж”, в сравнение със Зонара¹³, една неком-

⁸ Думи на еп. Паисий от цит. съч., с. 21.

⁹ Теодор Валсамон първоначално бил хартофилакс към Константинополската патриаршия, а по-късно и Антиохийски патриарх. В периода 1169 – 1177 г. по поръка на имп. Мануил Комнин и на Константинополския патриарх Михаил Ангел предприел съставяне на тълкуванията на номоканона. Вж. повече за Валсамон у: Николчев, Д. Различните функции на номос и канон според Теодор Валсамон. – В: 100 години от рождението на проф. Михаил Андреев (сб. статии), С., 2001.

¹⁰ Паисий, Знеполски епископ. Цит. съч., с. 31.

¹¹ Сборник закони от 53 титула издаден през 884-886 г., включващ Еклогата, Кодекс Юстиниана, Новелите на Лъв Мъдри, Василики и други закони. Бележка по: Полный православный богословский энциклопедический словарь. Т. 1, Санкт-Петербурге, 1913 г., 863 – 864.

¹² Паисий, Знеполски епископ. Цит. съч., 28 – 29.

¹³ Пак там, с. 44.

петентна и несправедлива оценка¹⁴, но това предубедено заключение – казва проф. Глубоковски – не съответства на мнението на някои известни учени, като проф. Н. С. Суворов (Курс церковного права. Т. I, Ярославль, 1889, 288 – 291), проф. А. С. Павлов (Курс церковного права, Св.-Тр.-Сергиева Лавра, 1902, 94 – 97), проф. В. А. Нарбековъ (Толкование Вальсамона на Номоканонъ Фотия. Казань, 1889), проф. М. Е. Красножень, (Толкователи канонического кодекса Восточной церкви: Аристинъ, Зонара и Валсамонъ, Юрьевъ, 1911, с. 174).

За проф. Глубоковски няма достатъчно основание да се отрича древността на ставропигията, като разпростираща своето фактическо съществуване и след края на IX век и влязла в църковната канонична традиция. Н. Глубоковски цитира и проф. В. В. Болотов, който пише (Лекции III, с. 336): „Между манастирите с течение на времето започнали да се появяват и такива, които се наричали ставропигиални. Манастирът- като община от монаси, не може да бъде независим от епископа. На него му е нужно от някъде братство от презвитери. Ставропигията освобождава определен манастир от подчинение на епископа на дадена област и непосредствено го подчинявала на патриарха. Случаи, когато патриарси учредявали манастири в епископии, не били редки. Автокефалните епископии представляват нещо подобно на тези ставропигиални манастири”.

Н. Глубоковски отбелязва също, че ставропигиите получили във Византия голямо развитие и дори по негово време – при Константинополския патриарх – те наброяват около сто. Разбира се, че за тях би трябвало да съществуват многобройни писмени материали. Проф. Глубоковски не се съмнява, че последните открити, публикувани и разработени материали допринасят за поправилните фактически изводи на еп. Паисий, при когото все още не всичко е утвърдено в тази област, но едновременно счита, че даже самото неочаквано преизобилие от нови данни няма да измени радикално по същество канонико- юридическата природа на обсъждания каноничен институт. Какво представлява ставро-

¹⁴ Пак там, с. 26.

пигията според него? Това е учреждение, възникнало в практиката и проявило се в нея по обичая, но без да има общо-авторитетна съборна санкция и поради това не притежава задължителна каноническа сила- нито според неизменното достойнство на закона, нито в качеството на образцов пример за другите църкви. Дори и Валсамон останал страстен защитник на ставропигията, като я свързвал с обичая, който се поддържа от незапомнени времена (31-во Ап. пр.). Но сам той съзнавал недостатъчността на своята аргументация и в „други тълкувания“ (към 31 ап. пр.) се стараел да обоснове своята апология с напълно изкуственото споменаване на 6-то и 7-то правило на I Всел. събор¹⁵ и 2-то и 3-то правило на II Всел. събор,¹⁶ където става въпрос за съществуващото разпределение на всички области на патриаршеския диоцез и споменаването в тях на патриаршеското име, давайки се по този начин право на патриарха на пълно разпореждане в митрополиите. Това, според Глубоковски, практически е недопустимо тъй като би довело до анархически своеволия при всяка епархиална власт, а също така и до решителна дезорганизация в целия църковен живот.

Сам Валсамон формулирал, че „дълговременният неписан обичай не действа там, където той противоречи на писания закон, или правило“ (16-то правило на Двукратния събор, в „Правилатахъ св. поместнихъ соборовъ с тълкуваниями“, II, Москва, 1881, с. 861). Това означава, че многоподдържаният обичай е длъжен да бъде канонически целесъобразен и да съответства на живота на Църквата.

Продължавайки своите разсъждения, Глубоковски задава и следните въпроси: удовлетворяват ли тези църковни правила ставропигията и могат ли да бъдат прилагани в това историко-фактическо приложение, и кои са най-важните страни на този каноничен институт? В отговор професорът подчертава, че относно нейния първоначален произход не ни е известно нищо конкретно, но от Епанагогата и от някои други указания (в случая се позова-

¹⁵ Цанков, Ст., И. Стефанов и П. Цанев (съст.). *Правилата на Св. Православна църква с тълкуванията им*. Т. 1, С., 1912, 282 – 298.

¹⁶ Пак там, 377 – 386.

ва на проф. Т. В. Барсов, Константинопольският патриарх и ето власт надъ рускуоу церковию, СПб., 1878, с. 200) става ясно, че тя възниква на основата на няколко императорски законоположения и е подложена на светско държавно влияние – по съгласие и участие на Константинопольския патриарх. В този случай това показвало, че сега ние имаме – по първоизточник – по-скоро гражданско учреждение, което само по себе си няма църковно-исторически отговорности и не може да превърне ставропигията в практика въз основа на обичая, защото по думите на самия Валсамон – „което изначално е недостойно, на това няма да дадат сили и последващите за това обстоятелства” (38-мо правило на св. Василий Велики). Епископ Паисий допуска в това отношение влияние от Католическата църква¹⁷, откъдето били пренесени в Цариград правото и практиката на папската екземпция¹⁸, особено по финансови нужди¹⁹. „С такава точност на произхода, казва проф. Глубоковски, ние бихме намерили в нея най- решителното дискредитиране на тази институция, като инородна и чужда на православиеото. Но ние не виждаме достатъчно оправдание за подобна теория, напротив- все повече пред нас се разкрива, че тя е възникнала на собствена византийска почва, въпреки че по-късно при своето развитие може да получи косвено въздействие от западните- папистически страни”²⁰.

Във връзка с поставените от Н. Никанорович въпроси стои и друг въпрос, на който той отделя внимание – за субекта на правото на ставропигия. Еп. Паисий е склонен да приема за такъв предимно Константинопольския патриарх²¹, но в този пункт – припомня професорът – Матей Властар свършено и ясно обяснява думите на Валсамон²², който (в друга интерпретация на 31 Ап. пр.) категорично определя патриарха като субект на ставропигията. Еп. Паисий също така смята, че ставропигиите са се учредявали

¹⁷ Паисий, Знеполски епископ. Цит. съч., с. 15, 16, 21, 36, 45.

¹⁸ Паисий, Знеполски епископ. Цит. съч. с. 17.

¹⁹ Пак там, с. 82.

²⁰ Глубоковски, Н. Цит. архив, с. 8.

²¹ Паисий, Знеполски епископ. Цит. съч., 28 – 29, 30, 31, 38, 39, 47.

²² Пак там, 38 – 39, 45.

и по искане на основателите на ставропигиални обекти²³, като по този начин до голяма степен приближава целия ставропигиален институт към “ктиторското право”²⁴ – мнение, с което не се съгласява проф. Глубоковски, за когото ктиторското право има по-скоро поместно значение, а не универсално.

През 1924 г. проф. Глубоковски прави опровержение в „Църковен вестник”, брой 10 на публикувана статия във вестник „Пастирско дело” от 28 февруари с.г., която „представя” мнението на професора относно ставропигиите²⁵. Противно на тази вестникарска публикация и използването на неговото име, професорът отговаря, че никога не е мислил и никъде не е твърдял, че ставропигията е непременно антиканонично учреждение, а напротив – признавал е теоретичната възможност на ставропигиалния институт, но за дадения конкретен случай е необходимо да се приемат – като задължително съображение – думите на ап. Павел: „Всичко ми е позволено, но не всичко е полезно; всичко ми е позволено, но аз няма да допусна нищо да ме завладее” (1 Кор. 6:12); „Всичко ми е позволено, но не всичко е полезно; всичко ми е позволено, но не всичко служи за съзидание” (1 Кор. 10:23). Оттук – според Н. Никанорович – се вижда, че той ни най-малко не отхвърля църковния обичай, който има оправдание и опора в апостолската заповед (1 Кор. 11:16; 2 Сол. 2:15), която строго различава несполучливи или подозрителни обичаи (Евр. 10:25), като същевременно ни насърчава да ги ценим и пазим.

Още Валсамон е подчертавал нуждата да се указва уважение на ставропигиалния обичай, но се е ограничавал с мъгляви фрази и не е привел никакви конкретни доказателства. За Н. Глубоковски аналогията с Африканската църква е неправомерна, защото: а) на нас не са ни известни в чисто исторически план поместни “права на ставропигия” в тази църква, б) тя имала съвършено оригинално устройство, различно от източните патриаршии и митрополии, в) не е имала близки и влиятелни връзки с Християнския изток,

²³ Пак там, с. 31, 38, 49, 50, 51, 52 – 53, 75.

²⁴ Пак там, с. 26, 31.

²⁵ Глубоковски, Н. *Опровержение от професор Глубоковски.* – ЦВ, 1924, бр. 10, с. 10.

оказвайки се понякога разединена с него, дори по осведоменността в църковно- каноническото законодателство, и затова – г) едва ли е могла да влияе на съществуващите там специфични църковни институти; и д) сама за много неща се е подчинявала на Рим и го е следвала, бидейки по своята структура по- западна, отколкото източна. При съществуващите сведения, проф. Глубоковски е на мнение, че ставропигиите са имали на Изток по- скоро местен произход, както и че са били в известна връзка с издигащата се Константинополска катедра и нейните йерархични претенции за върховенство, а това още не ги осигурява трайно до каноническа екземпционност²⁶.

Проф. Глубоковски недоумявал също поради каква причина не е отстранена тази „вредна” власт и не е заменена с нова, а е оставена да действа с пълна сила в цяла една епархия или митрополия, и защо ставропигията не се е прекратявала при появата на други епархийски архиереи? Под юрисдикцията на Константинополската патриаршия, освен 20-те Атонски, имало и 70 ставропигиални манастира в 30 различни църковни области на гръцкия материк, Мала Азия и на островите. Това положение, според Глубоковски, не ни дава правото да мислим, че цялата тази огромна територия, намираща се под патриаршеско влияние, навсякъде е била в безнадежно плачевно състояние, щом тя е продължила цели векове и не е намаляла с естествената смяна на местните йерарси. Професорът не е можел да се съгласи с това и е приемал, че главният стимул в развитието на ставропигията не са поместните нужди и ползи, а собствената поглъщаща енергия на центъра, т.е. патриаршията в Константинопол. Разбира се, привнасянето на „ктиторското право” за Глубоковски все още не компрометира ставропигията, обаче не може да даде и никаква екземпционна сила, защото самото то се е поддържало единствено от подчинението си на местната епархийска власт и ставало злоупотреба, ако се отстранявало поради различни подбуди в полза на централната власт.

Ставропигиите са се разпространявали на Изток не съвсем

²⁶ Глубоковски, Н. Цит. архив, с. 16.

мирно и често пъти не по волята и желанието на местните църковни (епархийски) власти, а по-скоро при тяхната рязка и неотслабваща опозиция, достигаща до „негодувания“ и даже до „неподчинение“ от тяхна страна²⁷. Нима е мислимо нещо подобно, при съществуването на общозадължителни канонически норми?! - задава логично въпрос професорът. Нали митрополитите и епископите са признавали властта на патриарха и не биха му се противили в дадения случай. Независимо от подкрепата и необходимостта, която Валсамон е търсил в каноничните постановления, той не е назвал пряко нито един събор, а само се е ограничил с теоретични и неубедителни претълкувания на някои правила от I и II Всел. събори, за да аргументира канонично- историческия елемент на ставропигиалния институт. По такъв начин ставропигиите, според проф. Глубоковски, нямат такава свещенно- авторитетна древност, нито такава задължителна съборна санкция, че в случай на колизия и без най- крайна църковна нужда да са в състояние и в правото да нарушават несъмнената канонична и нормална църковна организация. Оттук Н. Никанорович прави връзка със споровете около храм-паметника „Св. Александър Невски“, като отбелязва, че можем да си представим, че тази църковна организация няма как да съответства на достойнството на храм-паметника, който ставайки енорийски, се е превърнал със своите местни служби и треби в някакъв „пазар“.

Според него пред този аргумент всеки ще отстъпи в мълчание, защото само тогава всеки храм бива истински храм Божи, когато той е изпълен със служение към Господ и религиозно удовлетворява всички изисквания на вярващата душа, във всяко положение на нейното земно странстване. Само при това условие храмът ще бъде за всички убежище и утешение, в противен случай ще бъде пуст, студен и безжизнен. Това вече е, както казва професорът, храм- изложба, или храм-музей, който с любопитство хората ще разглеждат, и на когото ще се любуват при различни тържествени случаи, но където малко ще се молят и още по-малко ще се проповядва. Глубоковски отбелязва в коментара си, че именно

²⁷ Глубоковски, Н. Цит. архив, с. 17.

такова впечатление и действие е имал върху него великолепият и скъпоценен храм „Въскресение Христово” в Санкт Петербург. Там, казва проф. Глубоковски, „не ти се иска да бъдеш за сърдечна молитва, за душевно умиление и вътрешно успокоение. Няма мистика и няма благодатно помазание”²⁸. И все пак, за Глубоковски, ако пълното енорийско устройство – кой знае защо е неудобно, можем да приемем съборното, когато цялото енорийско служение се ограничава само в изключителни случаи и при особено разрешение, както това е било в руските епархийски катедрални храмове „Христа Спасателя” и „Исакиевската”²⁹. „Тогава затруднението, казва проф. Глубоковски, от декоративното неудобство ще изчезне и ще остане както преди само един-единствен въпрос за църковното съподчинение, за което на мен съвсем не ми изглежда задължителна или полезна синодалната ставропигия”³⁰.

* * *

Ставропигиалният институт, подобно на монашеския, няма каноническа установеност, но въпреки това намира място в живота на Църквата Христова като полезно явление, защото както е известно, догмите на Църквата по веровите въпроси са вечни и неизменими, но по всички други въпроси тя има каноническото основание да законодателства, с оглед полезността и спасителния път на вярващите в Христа. И само в този смисъл, проф. Болотов изказва следната мисъл: „което е полезно за Църквата, то е и канонично”³¹.

²⁸ Глубоковски, Н. Архив – „За каноническото значение на т.нар. право на ставропигия”. По повод студията на Знеполския епископ Паисий, по-късно Врачански митрополит: „Ставропигиите от каноническо гледище с оглед към храма „Св. Александър Невски”. С., 1924.

²⁹ Големи руски християнски (кенотафни) катедрали в Москва и Санкт-Петербург.

³⁰ Глубоковски, Н. Цит. архив, с. 19.

³¹ Глубоковски, Н. Цит. архив, с. 7.

Приложение 1:

